

Marijan F. Kranjc

Dr. Anton Krošl

zgodovinar, profesor, publicist, pesnik, politik,
krščanski socialist in četniški obveščevalec - načelnik¹

Dr. Anton Krošl
(Šolski muzej RS, 1930)

O dr. Antonu Krošlu, z napačnim priimkom Krošelj², sem že pisal pred leti. Na svoji spletni strani VOJAŠTVO v članku o Otmarju Kreačiču, generalpolkovniku in narodnem heroju, pa me je njegova sorodnica, gospa Goranka Kreačič, opozorila na napako v pisanju priimka, ki sem ga zagrešil po »zaslugi« uradnih četniških arhivov. Obenem mi je dovolila, da lahko po objavi njene obširne študije v letošnji prvi številki Zgodovinskega časopisa povzamem osnovne podatke o življenju in delu dr. Antona Krošla.

Antonija, po domače Tončka, Kreačič (1867–1943), sestra Janeza Kreačiča, župana Zakota pri Brežicah, se je 1892 poročila s poštarjem Jožefom Krošlom, sinom Franca Krošla in Margarete Pleterski. V zakonu sta imela več otrok, od katerih so preživedli trije sinovi in hčerka. Prvorojenec **Jože Krošl** (1894–1978) je bil po drugi svetovni vojni župnik v Cirkulanah in pionir na področju pastoralne sociologije v Sloveniji, katero je tudi predaval na Teološki fakulteti v Mariboru. Bil je tudi častni kanonik mariborskega stolnega kapitlja.

¹ Vir: Goranka Kreačič, *Pričevanja: brata Jože in dr. Anton Krošl*, Zgodovinski časopis 1-2/2012, Ljubljana, str. 164–210

² Marijan F. Kranjc, Slobodan Kljakić, *Plava garda - poveljnikovo zaupno poročilo*, 2006 Maribor: Pro-Andy, str. 210 in *Legendarni slovenski obveščevalci*, 2011. Maribor: Pro-Andy, str. 136/137: Krošelj Anton - Benko (Seljak), napačno zapisan v arhivskih dokumentih, zamenjan pa je tudi z Antonom Krošeljem, uradnikom Gestapa v Ljubljani, Gajeva 5.

Najmlajši sin, **dr. Anton/Tone Krošl** (18. 5. 1905 – 4. 5. 1945), zapisan tudi kot Krošelj, je bil zgodovinar, pedagog, politik, pesnik in publicist, tudi obveščevalec – načelnik četniške Državne obveščevalne službe – DOS.

Antonija roj. Kreačič in Jožef Krošl, ob 40. letnici poroke, 1932

Stojijo z leve: sin Jože, hčerka Marija in sinova Janez in Anton
(Družinski arhiv Krošl, Ptuj)

Anton Krošl je obiskoval klasično gimnazijo v Mariboru skupaj z Edvardom Kocbekom in Antonom Trstenjakom. Bival je v internatu semenišča, kjer je bil prefekt njegov stareši brat Jože, duhovnik. Kot izrazito socialno čuteč dijak in študent je bil aktiven član Krekove katoliške mladine, križarjev. Bil je tudi navdušen planinc pa je tako bil tudi soustanovitelj dijaškega planinskega društva z imenom *Skuta*. S Kocbekom je sodeloval vse do 30-ih let, ko sta se njuna pota razšla.

Bil je romantik in pomalem tudi anarhist. Kritično je nastopal proti pripadnikom organizacije Orli, kakor tudi proti »katoliškemu kapitalizmu«, klerikalnim strankam in proti dr. Antonu Korošču, voditelju SLS. Po končani gimnaziji je bil leto dni študent bogoslovja v Mariboru.

Jeseni 1927 se je podal na študij zgodovine v Ljubljano. Takoj po prihodu se je vključil v razgibano študentsko življenje in vseskozi zastopal krščansko-socialistično usmeritev. Januarja 1928 je postal odgovorni urednik mesečnika *Ogenj*, glasila Krekove mladine. Kot urednik je Krošl odločno zastopal socializem in se je tudi opredelil za razredni boj. V 12. številki prvega letnika *Ognja* je objavil članek z naslovom *Temelji, naloge in delo krščanskega socializma*, v katerem je tudi zavrnil kapitalizem in liberalizem. Zavzemal se je, da krščanski socializem stoji na stališču razrednega boja in da se proletariat organizira v obrambo pred kapitalizmom. Postavil je tudi zahtevo: kmetu zemljo, delavcu tovarno!

Zaradi takšnih in podobnih zahtev so v SLS že govorili, da je Krekova mladina usmerjena v sovjetski boljševizem, saj je Krošl celo zatrdil, da je bodočnost slovenske duhovne kulture v proletarskem razredu, ki dejansko združuje vse Slovence.

Nekakšno revolucionarno oz. prevratniško usmerjenost Antona Krošla, ki bo seveda prišla do popolnega izraza v naslednjem obdobju, je mogoče izluščiti iz misli, da je krščanski socialist predvsem revolucionar, ki ustvarja novi svet. Njegova vizija je bila: »nova Slovenija v »novi« Jugoslaviji!

Leta 1929 se je odpravil v Pariz na študijski obisk, kjer je zbiral gradivo za temo »*Motiv Leonore v svetovni književnosti*«. V Parizu se je, po izjavi sošolca Jurčeca, »družil s Kuharjem«, avtorica zapiše z Alojzom, v pripombi pa doda, da gre za starejšega brata Lovra Kuharja – Prežihova Voranca, sicer znanega slovenskega pisatelja, pa tudi enega od vrhunskih agentov Kominterne, ki je prav v tem času deloval v Parizu. Zato bo prav Jurčec kasneje dodal, da je po njegovem tudi Anton Krošl »ves čas delal za Kominterno«. Prav zato je zanimiv tudi Krošlov obisk v Caenu, Normandiji, kjer bi naj urejal neke delavske pravice!

Junija 1930 je diplomiral na oddelku za zgodovino Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1941 tudi doktoriral z disertacij o *Zemljiška odveza na bivšem Kranjskem: organizacija in delo zemljiškoodveznih organov 1849–1853*. Delal je kot profesor na Trgovski akademiji v Ljubljani in je bil tudi direktor svoje zasebne trgovske šole. Izdal je nekaj knjig in učbenikov. Šolski muzej Slovenije v Ljubljani hrani veliko gradiva o dr. Krošlu, saj je bil tudi začetnik zasebnega šolstva na Slovenskem. Odlično je obvladal nemščino, francoščino, italijanščino in angleščino, ruščino pa le delno. Bil je izreden poznavalec poezije, tako svetovne kot tudi domače.

Leta 1930 se je poročil z Danico roj. Jeras iz Ljubljane, s katero je imel dve hčerki, Nušo in Nevenko. Družino je iz neznanih vzrokov zapustil leta 1935 in je potem živel z bivšo učenko, ki je bila med vojno njegova glavna kurirka za Ljubljano. Stanoval je v Ljubljani, Gradišče št. 1. Pri njem je bival tudi brat Jože.

V obdobju 1930–1940 je bil, kljub obveznostim, ki jih je imel kot profesor, tudi politično aktiven, vendar bi bilo potrebno to obdobje še temeljito raziskati.

Anton/Tone Krošl, 1940
(Arhiv Krošl Sidjanin, Ljubljana)

Že 1. junija 1941 je bil dr. Anton Krošl med ustanovitelji tajne organizacije *Pobratim*, ki je imela tudi svojo obveščevalno službo in je izdajala dvoje glasil: *Vir* in *Pobratim*. Šlo je za izrazito projugoslovansko organizacija, kar kaže tudi samo ime. Leta 1943 se je *Pobratim* preimenoval v *Narodno legijo*, vojaško organizacijo slovenskih nacionalistov, ki se je po razhodu z OF približala slovenskim četnikom pod poveljstvom majorja Karla Novaka, podrejenega generalu Draži Mihailoviću, poveljniku Jugoslovanske vojske v domovini – JVvD.

Dr. Anton Krošl je zagovarjal zadnjo legalno vlado v Jugoslaviji in tudi londonsko begunsko vlado. Sodeloval je z zavezniki (britansko in morda tudi francosko obveščevalno službo) in ni podpiral partizanov, ker je bil protikomunistično nastrojen.

Dr. Anton Krošl - Benko, 1943
(Družinski arhiv Krošl, Ptuj)

V letih 1941/1942 je bil prvi šef propagandnega odseka četniškega Poveljstva za Slovenijo. Skupaj z bratom Jožetom je bil v italijanskem zaporu od 30. 8. 1942 do 12. 4. 1943. Po izhodu iz zapora je postal načelnik Državne obveščevalne službe – DOS, ki je bila po letu 1944 tudi obveščevalna služba Jugoslovanske vojske v domovini – JVvD v Sloveniji.³ Intenzivno je sodeloval z dr. Andrejem Gosarjem in prof. Jankom Šolarjem na projektu Združene Slovenije.

Zaradi ugotovljenih zvez z britansko obveščevalno službo, predvsem s polkovnikom Vladimirjem Vauhnikom, so Nemci 28. junija 1944 aretirali skoraj celotno vodstvo DOS-a in jih poslali v Dachau. Po nekaterih pričevanjih je umrl aprila 1945 v tragediji ladje Cap Arcona (katero so bombardirali zavezniki, misleč, da so na ladji nemški vojaki), po drugih pa v taborišču Neuengamme (sestra Marija), Poljanšek M.), medtem ko v arhivu mariborske Nadškofije piše, da je umrl v Rubechu (dejansko v Lübecku). Zanimivo je, da sta bila z dr. Antonom Krošlom v tem taborišču tudi majorja Andrej Glušič - Vojin in Nikola Vujošević - Kaminski, vendar zaenkrat ne vemo ali sta ga omenjala v svojih spominih (major Glušič je

³ Ibid., Marijan F. Kranjc, 2006

pozneje postal polkovnik ameriške vojske, pa je vsekakor o svojem delovanju napisal uradno poročilo, morda pa tudi spomine).

Vsekakor bi bilo zanimivo proučiti tudi vplive starejšega brata Jožefa, ki je bil vsestranska in intelektualno močna osebnost. Kot kaplan je šel na Dunaj študirat kmetijsko, da bi potem opravljal posle kmetijskega referenta v Mariboru in Ljubljani. Pred in med drugo svetovno vojno je bil tudi svetnik za kmetijsko šolstvo na banski upravi, tajnik Provetnega društva Slovenije in aktiven član *Slovenske ljudske stranke*. Tako je bil leta 1944 sopodpisnik pogodbe o ustanovitvi *Slovenskega ljudskega bloka*, kot skupnega političnega foruma SLS, katoliške sredine, Straže in Katoliške akcije. Po drugi svetovni vojni se je vrnil v duhovniški stan in deloval kot župnik v Halozah – Cirkulane. Bil je tudi glasbeno nadarjen in je ustanovil cerkveni mešani pevski zbor, ki še danes deluje v Cirkulanah kot »*Cerkveni mešani pevski zbor Jože Krošl*«. Javnosti je bil predvsem znan kot pionir na področju pastoralne sociologije v Sloveniji, katero je tudi predaval na Teološki fakulteti v Mariboru. Bil je tudi častni kanonik mariborskega stolnega kapitlja. No, največje presenečenje za raziskovalko je bilo dejstvo, da je bil Jože tudi agilni sodelavec Udbe vse od leta 1949, vendar pa v njegovem dosjeju o bratu Antonu ni prav nobenega podatka!

Iz roda Kreačič v Trnju št. 3, od koder je Antonova in Jožetova mati Antonija in njun stari oče Janez »Janže« Kreačič, prvi občinski svetnik v Brežicah in dolgoletni zaslužni komornik ustanovne Attemsove cerkve Sv. Rok, izhaja tudi Franc Kreačič - Sergej, prostovoljec na solunski fronti v prvi svetovni vojni, zatem pa do leta 1922 celo pripadnik Rdeče armade, kakor tudi Franc - Sergejev nečak Otmar Kreačić - Kultura, španski borec, narodni heroj in generalpolkovnik JLA ter njegov brat Miroslav Kreačić, diplomat in ambasador FLRJ in SFRJ.

Življenje in delovanje skoraj pozabljenega, celo zamolčanega intelektualca dr. Antona Krošla, si je zaslužilo temeljito raziskavo. Lotila se ga je njegova sorodnica, z določeno distanco. Namreč, za obdobje 1941–1944 je bilo raziskovanje zelo otežano zaradi pomanjkanja virov in verodostojnih študij o slovenskem četništvu in njegovih obveščevalnih službah. Avtorica študije je ugotovila, da osebnega dosjeja dr. Antona Krošla v Udbinih arhivih v ARS ni, ker jim ni bil izročen. Ob njegovem imenu je bilo samo zapisano, da je bil črtan. Seveda pa se ni lotila nemškega in drugih tujih arhivov.

Njegov sošolec Ruda Jurčec je zapisal, da je Antona Krošla »ovijala stena misteriozne eksplozivnosti«, da je bil vedno rad tam, kjer se je dogajalo nekaj zanimivega in tajnega, pa je tako od leta 1941 bil zelo delaven v Ljubljani kot desna roka majorja Karla Novaka, »vsemogočnega Mihailovičevega poveljnika jugoslovanskega protikomunističnega boja v Sloveniji«, pa tudi to, da je menda bil »ves čas vojne v službi Kominterne«!

Čeprav je avtorica zapisa o dr. Antonu Krošlu in njegovem bratu Jožetu opravila temeljito raziskavo, vsekakor ostaja dejstvo, da bi bilo potrebno za dokončno sliko dodatno pregledati domače in tuje arhive. Razlogi so vsaj trije:

Prvi, trojka dr. Anton Krošl – dr. Andrej Gosar in prof. Janko Šolar se je okrog leta 1935 odločila za formiranje »nove slovenske politike v novi Jugoslaviji, pa bi bilo zato potrebno podrobneje proučiti motive in idejno-politične osnove za takšno

politično usmeritev. Konkreten izraz je bila leta 1941 ustanovljena tajna organizacija *Pobratim* in *Narodna legija*, kakor tudi dejstvo, da je dr. Anton Krošl junija 1944 predlagal generalu Draži Mihajloviću, da imenuje dr. Andreja Gosarja za predsednika Nacionalnega komiteja za Slovenijo.

Drugi. Ker je menda dr. Anton Krošl užival neomajno zaupanje generala Draže Mihailovića⁴, bi bilo izredno zanimivo raziskati kje in kdaj sta se srečala, saj je prav gotovo, da brez osebnega stika takšnega zaupanja ni mogoče vzpostaviti. Ker je Draža Mihailović leta 1936 še kot polkovnik bival v Celju kot poveljnik polka, obenem pa tudi obveščevalno deloval proti Nemčiji, je zelo verjetno, da sta se srečala v tem obdobju. Takrat je polkovnik Draža Mihailović, kot profesionalni obveščevalec (pred tem je bil vojaški ataše VKJ v Bolgariji in na Čehoslovaškem), formiral tudi *Društvo za obrambo severne meje*, katerega člani so bili Sokoli, pa tudi Orli. Ker je bil dr. Anton Krošl tudi prijatelj Hrvoja Maistra, sina generala Rudolfa Maistra in poznejšega četniškega in britanskega obveščevalca, pa tudi prof. Antona Ovna, ustanovitelja *Mrtve straže* (1938), je zelo verjetno, da je prav polkovnik Draža Mihailović vzpostavil z njim prve stike, ki so se potem nadaljevali, ko je bil, kot vodja *Pobratima* oz. *Narodne legije*, eden od najbližjih sodelavcev majorja Karla Novaka. Navedene predpostavke sem skušal preveriti prek Miloslava Samardžića, pisca obširne monografije o generalu Draži Mihajloviću, ki mi je te dni odgovoril, da za to obdobje delovanja polkovnika Mihailovića v Sloveniji nima podatkov.

Dušan Pleničar
(Google, slike)

In tretji. Za slovensko četništvo bo vsekakor zanimivo razkritje ozadja odnosa med dr. Antonom Krošlom in Dušanom Pleničarjem (1921–1992). Namreč, 28. junija 1944 je bil dr. Anton Krošl, kot načelnik DOS-a, skupaj z večjo skupino svojih sodelavcev, aretiran s strani Gestapa, medtem ko je Dušan Pleničar, dan poprej rešil arhiv DOS-a in se kasneje tudi izognil aretaciji. Doslej ni raziskano kako je Pleničar zvedel za nameravano aretacijo vrha DOS-a, sam pa se je isti izognil, še celo rešil dragoceni arhiv ter kasneje postal načelnik. Vsekakor bo potrebno to dejstvo raziskati

⁴ Trojni agent Janko Soklič je na sojenju 1948 izjavil: »Benko je bil edini Slovenec, ki je pri Draži Mihajloviću užival zaupanje«.

in tudi ugotoviti za katero obveščevalno službo je Pleničar še delal (britansko, nemško, VOS ali celo sovjetsko). Pozneje je Pleničar emigriral v Italijo, po letu 1945 pa v Veliko Britanijo, kjer je urejal emigrantski list *Klic Triglava* in bil menda tudi pod kontrolo Udbe. Leta 1991 je bil koordinator SSK (Slovenskega svetovnega kongresa) za Veliko Britanjo. Pred smrtjo je prejel visoko vatikansko odličje, 1996 pa je bil posmrtno odlikovan tudi s častnim znakom svobode RS za »zasluge in dolgoletno delo v dobro slovenskemu narodu in slovenski kulturi«.

Za bodoče raziskovalce zanimiva naloga!